

Kitap Tanıtımı: Ömer Hayyam Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubailer

Book Introduction: “Ömer Hayyam Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubailer”

(Kitap Künyesi: Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ, Demavend Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Haziran
2020, 136 Sayfa. ISBN:978-625-7087-00-1)

Dr. Neslihan DOKUMACI*

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Güzelyüz'ün kaleme aldığı “Ömer Hayyam: Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubailer” adlı eser, 2020 yılında Demavend Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bu önemli çalışma, Ömer Hayyam'ı yalnızca bir şair olarak değil, aynı zamanda bir bilim insanı ve filozof kimliğiyle ele almakta ve onun eserlerini farklı yönleriyle incelemektedir.

Kitap, şu başlıklardan oluşmaktadır: “Önsöz”, “Ömer Hayyam'ın Hayatı”, “Düşüncesi”, “Rubailer ve Çevirileri”, “Ömer Hayyam'ın Eserleri”, “Rubailer”, “Farsça Rubailer Fihristi”, “Türkçe Rubailer Fihristi” ve “Bibliyografya”. Güzelyüz, açık ve anlaşılır bir anlatımla, tarihsel belgelerle desteklenen bilimsel yaklaşımını harmanlayarak okuyuculara hem akademik hem de edebî bir deneyim sunmaktadır. Bu sayede, Ömer Hayyam'ın çok yönlü kimliğini ve katkılarını derinlemesine anlamak mümkün hale gelmektedir.

Ömer Hayyam, bilim ve edebiyat alanlarında derin izler bırakmış, tarihin önemli düşünürlerinden biridir. Felsefe, matematik, astronomi ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda eserler veren Hayyam, sadece kendi döneminde değil, sonraki yüzyıllarda da büyük bir ilgi görmüştür. Onun çok yönlü kişiliğini ve eserlerinin derinliğini daha iyi anlayabilmek için Prof. Dr. Ali Güzelyüz'ün yazdığı “Ömer Hayyam: Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubailer” adlı eser önemli bir kaynaktır. Güzelyüz, titiz bir araştırmayla Hayyam'ın hayatını, bilimsel katkılarını ve edebî mirasını detaylı bir biçimde ele almıştır.

* dokumacineslihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4233-5664

Kitap; “Önsöz, Ömer Hayyam’ın Hayatı, Düşüncesi, Rubailer ve Çevirileri, Ömer Hayyam’ın Eserleri, Rubailer, Farsça Rubailer Fihristi, Türkçe Rubailer Fihristi ve Bibliyografya” adlı başlıklardan oluşmaktadır. Bu yapıyla Hayyam’ın yaşamını, düşüncelerini ve eserlerini tarihsel bir perspektiften ele alır. Önsöz bölümünde (s. 5), Hayyam’ın rubailerinin farklı dillerdeki tercümelerinin tarihçesi aktarılmakta ve metinlerin orijinal diline sadık kalma çabası vurgulanmaktadır. Kitapta, Hayyam’ın Farsça orijinal rubailerine yer verilirken, aynı zamanda Türkçe çevirileri de sunulmuş, Hayyam’ın hayata bakışı, bilimsel çalışmaları ve rubailerıyla insanlığa sunduğu derin düşünceler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, Hayyam’ın eserlerinin dünya üzerindeki etkileri de kitabın önemli bir odak noktasıdır.

Ömer Hayyam’ın hayatının anlatıldığı bu bölümde (s. 7-10), Hayyam’ın 1048 yılında İran’ın Nişabur kentinde doğduğu belirtilmektedir. Babasının mesleğinden dolayı “çadircı” anlamına gelen “Hayyam” lakabını almıştır. Erken yaşlarda felsefe, matematik ve astronomiye ilgi duyan Hayyam, dönemin önde gelen alimlerinden eğitim almıştır. Sultan Melikşah’ın desteğiyle İsfahan’da bir rasathane kurmuş ve burada yaptığı çalışmalarla Celâlî Takvimi’ni geliştirmiştir. Bu takvim, o dönemin koşullarında inanılmaz bir doğrulukla hazırlanmış ve günümüzde bile takdir edilmektedir. Hayyam’ın yaşamı boyunca birçok şehirde bulunmuş, bilimsel tartışmalara katılmış ve eserlerini zenginleştirmiştir. Ancak onu asıl ölümsüzleştiren, bilime yaptığı katkıların yanı sıra rubailerıyla insan ruhuna dokunabilmesidir. Hayyam, bir yandan evrenin sırlarını sorgularken, bir yandan da insana ve hayata dair derin düşünceler üretmiştir.

Güzelyüz, Hayyam’ın rubailerinde genellikle yaratılış, kader ve insan varoluşu gibi derin felsefi konulara değindiğini belirterek, Hayyam’ın körü körüne inanca karşı çıkan, her şeyi akıl ve mantık çerçevesinde sorgulayan bir düşünür olduğunu ifade eder. Hayyam, yaşamın ve ölümün sırlarını pozitif bir yaklaşımla çözmeye çalışmış ve gözlem ile deneyimlere dayanan bir hayat felsefesi geliştirmiştir. Rubailerinde bazen hayata bir azap olarak nitelerken, bazen de yaşamdan keyif alınması gerektiğini vurgulamış; bu çelişkili gibi görünen yaklaşımı, onun insani gerçekliğin bir yansıması olarak değerlendirilir. Hayyam’ın kadercilik anlayışı, insanın özgür iradeye sahip olmadığına işaret etse de bu durum onun yaşamı anlamlandırma çabasına engel olmamıştır. Ölümden sonraki yaşam ve reenkarnasyon gibi konulara şüpheyle yaklaşan Hayyam, bu tür inançları genellikle kuruntu olarak görmüş ve esas olanın, bu dünyada akıl ve bilgelik ile yaşam olduğunu savunmuştur (s. 11-12).

Rubailerin ve çevirilerin anlatıldığı bu bölümde (s. 13-14), rubai türünün kökeni ve gelişimi ele alınmaktadır. Şems Kays-i Râzî’ye göre, rubai İran’a özgüdür ve ilk kez 10. yüzyılda, Fars şiirinin babası kabul edilen Rudekî tarafından kullanılmıştır. Selçuklular döneminde bilim ve felsefe ile tanınan Ömer Hayyam da rubaiyi tercih etmiş ve Fars edebiyatının en güzel rubailerini söylemiştir. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu’da Farsça rubailer söylenmeye başlanmış, Osmanlı döneminde ise bu gelenek yaygınlaşmıştır. İlk olarak Farsça şiir söyleyen şair, Kemalüddin Hubeyş b. İbrahim Tiflisi’dir. İzzeddin Keykavus ve saray şairlerinden Nizameddin Ahmed Erzincani de bu dönemde rubai söyleyen önemli isimler arasında yer alır. İlhanlılar’ın Anadolu’ya hakimiyet kurmasıyla birlikte, Mevlâna da Farsça rubai söylemiş ve onun rubailerinde özellikle irfani bir yaklaşım öne çıkmış, bazı rubailerinde ise Ömer Hayyam’ın etkisi görülmüştür. Ömer Hayyam’ın rubailerinde varlık, dünya, insan, aşk, şarap ve ölüm gibi

temalar işlenmiştir. Hayyam'a atfedilen yüzlerce rubai olsa da bilim adamlarının araştırmalarına göre, ona ait olduğu kesinleşen rubailer 80 ile 180 arasında değişmektedir.

Yazar (s. 14), Ömer Hayyam'ın rubailerinin tarihsel sürecini ve önemini vurgulayarak, günümüze kadar ulaşan en eski elyazmasının 1460 yılına ait olduğunu ve 158 rubai içeren bu nüshanın İngiltere'nin Oxford kentindeki Bodleian Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtir. Ayrıca, 1950 yılında Londra'da satılan ve Hicri 604 yılına tarihlenen bir başka elyazmasının, Gıyaseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali tarafından Hayyam'ın ölümünden sadece 75 yıl sonra kaleme alındığını ve 252 rubai içerdiğini ifade eder. Hayyam'ın rubailerine duyulan ilginin zamanla arttığını ve eserlerinin dünyanın pek çok diline çevrildiğini aktaran yazar, özellikle Edward Fitzgerald'ın, 42 yaşında Farsça öğrenerek Hayyam'ın rubailerini akıcı bir dille İngilizceye çevirdiğini; bu çevirinin hem Hayyam'ı dünyaya tanıttığını hem de Fitzgerald'a büyük bir ün kazandırdığını vurgular.

Yazar, Fitzgerald'ın Ömer Hayyam'ın rubailerini İngilizceye çevirisinin dünya çapında büyük bir etki yarattığından bahsederek, Fitzgerald'ın bu çevirisinde Hayyam'ın şiirlerinde duyduğu "saf bir altın madeni sesi"ni yansıttığını ve bu nedenle büyük takdir topladığını belirtir. Fitzgerald, Bodleian Kütüphanesi'ndeki yazmaları temel alarak, 1859 yılında ilk kez 75 rubaiyi yayımlamış ve 1868'de 110 rubaiyi içeren ikinci bir baskı hazırlamıştır. Ancak kitabın başlangıçta pek ilgi görmediği, ucuz kitap tezgâhlarında satılmaya başlandığı ifade edilir. Zamanla gazeteci ve eleştirmenlerin bu eseri fark ederek, Hayyam'ın felsefesi ile Fitzgerald'ın çeviri başarısını öne çıkardığı ve bu sayede Hayyam'ın 1868 yılında Batı'da şöhret kazandığı belirtilir. Fitzgerald'ın çevirisi, kısa sürede büyük bir yankı uyandırmış ve Hayyam'ın Batı dünyasında tanınmasında önemli bir rol oynamıştır (s. 14).

Fitzgerald'ın çevirisinin etkisinin yalnızca İngiltere ile sınırlı kalmadığı, Ömer Hayyam'ın rubailerinin dünya çapında yayımlandığı ve 1929'da New York'taki bir müzayedede Fitzgerald'ın ilk çevirisinin 8.000 dolara satıldığı belirtilir. Yazar, Hayyam'ın rubailerinin İncil, Shakespeare ve Cervantes gibi yazarların eserlerinden sonra en çok basılıp satılan kitaplar arasında yer aldığını vurgular. Fitzgerald'ın çevirisinin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşması, İngiltere'de "Omar Khayyam Club" adlı bir kulübün kurulmasına öncülük etmiş ve hatta Hayyam'ın mezarına kırmızı güller dikilmesi gibi sembolik etkinliklere yol açmıştır (s. 15).

Fitzgerald'ın çevirisinde metne sadık kalmaya özen gösterdiği ancak bazen yalnızca anlamını aktarmakla yetindiği ifade edilir. Fitzgerald'dan sonra Edward Heron Allen ve Arthur John Arberry gibi çevirmenlerin de Hayyam'ın rubailerini İngilizceye çevirdiği belirtilir. Ayrıca Hayyam'ın rubailerinin Fransızcaya da çevrildiği ve ilk önemli Fransızca çevirinin 1867 yılında yayımlandığı kaydedilir. Fitzgerald'ın çevirisi, tüm dünyada Ömer Hayyam'a duyulan ilgiyi artırmış ve rubailerini birçok dile çevrilerek geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır (s. 16).

Bu kitapta, Ömer Hayyam'ın rubailerinin farklı dillere yapılan çevirileri ve bu çevirilerin dünya genelindeki etkisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Danimarkalı araştırmacı Arthur Emanuel Christensen, 1903 yılında Hayyam'ın rubailerini Danca'ya çevirmiş ve aynı zamanda Hayyam'ın felsefesi üzerine önemli incelemeler yapmıştır. Christensen'in 1905 yılında Fransızca yayımlanan incelemesinin ardından, 1927

yılında İngilizce olarak yayımlanan “Critical Studies in the Rubaiyat of Umar-i Khayyam” adlı çalışması, Hayyam’a dair önemli bir eleştirel eser olarak dikkat çeker (s. 17).

Hayyam’ın rubailerinin Almancaya çevirisi, 1925 yılında R. Friedrich tarafından Berlin’de yayımlanmıştır. Rusçaya çeviriler ise 1892 yılında V. L. Veliçko ile başlamış ve 1897’de Valentin Zhukovski tarafından devam ettirilmiştir. Rusya’da Hayyam’ın hayatı ve eserleri üzerine pek çok araştırma yapılmış, bu çalışmalara önde gelen Rus doğu bilimcileri katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Hayyam’ın rubailerini Rusçaya defalarca çevrilmiştir (s. 17).

Arapça çeviriler ise başta Lübnan ve Mısır olmak üzere Arap dünyasında yapılmış ve Hayyam üzerine çeşitli araştırmalar yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra Çin, Japonya, Hindistan, Pakistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi Asya ülkelerinde de Hayyam’ın rubailerini üzerine çalışmalar yapılmış ve bu eserler çevrilmiştir. Bu çeviriler, Hayyam’ın eserlerinin evrenselliğini ve dünya çapındaki etkisini gösteren önemli örneklerdir (s. 17-18).

Kitapta, Hayyam’ın Türkçeye yapılan çevirilerinin tarihçesi ve nazire geleneği de ele alınmıştır. Türk şairleri, Hayyam’ın rubailerine yalnızca çeviri yapmakla kalmamış, aynı zamanda onun rubailerine nazireler yazmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Gelibolulu Mustafa Ali, “Rebiu’l-Manzum” adlı eserinde Hayyam’ın rubailerine 54 nazire yazmış ve bu eserlerde tevhid, aşk ve şarap gibi temaları işlemiştir. 1880’lerde Muallim Feyzi Efendi, Hayyam hakkında bir risale kaleme almış ve bu çalışmasına yaklaşık 30-40 rubai eklemiştir. Feyzi Efendi’den sonra Dr. Abdullah Cevdet Bey, Fransızca çevirilerden yola çıkarak Hayyam’ın rubailerini Türkçeye kazandırmıştır. Ancak Türkçedeki bazı çevirilerin Farsça asıllarına dayanmadığı ve bu nedenle Hayyam’ın gerçek rubailerini ve felsefesini tam olarak yansıtamadığı belirtilmiştir (s. 18).

Kitapta, Ömer Hayyam’ın bilim dünyasına özellikle matematik ve astronomi alanında yaptığı katkılara da yer verilmiştir. “Cebir ve Mukabele” adlı eserinde, Hayyam üçüncü derece denklemleri sistematik bir şekilde sınıflandırarak modern matematiğin temellerinden birini atmıştır. Ayrıca, Newton ve Pascal’a atfedilen binom teoreminin, Hayyam tarafından çok daha önce keşfedildiği bu eserle kanıtlandığı belirtilmektedir (s. 20).

Kitapta, Hayyam’ın matematik, fizik, geometri ve diğer pozitif bilim alanlarında kaleme aldığı önemli eserler detaylı bir şekilde ele alınmıştır:

A. Matematik ve Fen Bilimleri ile İlgili Eserleri (s. 21-28):

1. Risâletun fi’l-berâhîni ‘alâ mesâilî’l-cebri ve’l-mukabeleti (Cebir ve Mukabele Problemlerinin Çözümleri Hakkında Kitap),
2. Risâletun fi kısımeti rub’î-d-dâireti (Dairenin dört- te birinin bölünmesi ile ilgili kitap),
3. Celâli Takvimi,
4. Risâletun fi şerhi mâ eşkele min musâderâti kitâbi Oklidis (Öklidis’in eserindeki güç problemlerin açıklamaları hakkında kitap),

5. Risâletun fi'l-ihhtiyâli li ma'rifeti mikdâreyi'z-zehebi ve'l-fiddati fi cismın murrekkebin minhumâ (Altın ve gümüşten oluşan bir cismın, oluştuğu bu maddelerin miktarını belirleme ilkeleri hakkında kitap),
6. El-Kavlu 'alâ ecnâsi'l-lezi bi'l-erba'a ("Tetra- chord" (Dörtlü Dizi) Hakkında Söz).

B. Metafizik ve Felsefe ile ilgili Eserleri (s. 28-32):

1. Tercume-i Hutbetu'l-Gerra-yi İbn Sina (İbn Sina'nın Hutbetu'l-Garra Adlı Eserinin Çevirisi),
2. Risâletun fi'l-kevn ve't-teklifi (Yaratılış ve insanın kulluk görevleri hakkında kitap),
3. Zaruretu't-Tezâddi fi'l-'âlemi ve'l-cebri ve'l-be. kâ'i (Dünya, zorunlu kadercilik ve ebedîlikteki zıtlıkların mecburî oluşu),
4. Risâletun fi'l-vucûd (Varlık hakkında kitap),
5. Risâletu'z-ziyâi'l-'akli fi'l-'ilmi'l-kulli (Külli ilimlerde aklın nurları),
6. Risâle der 'ilm-i külliyyât-i vücûd (Varlıkla ilgili bilgiler hakkında),
7. Risâletu cevâbin li-selâsi mesâili (Üç mesele için cevaplar kitabı),
8. Risâle der keşf-i hakikat-i Novruz (Nevruz gerçeğinin ortaya çıkarılması hakkında kitap).

Kitapta, Ömer Hayyam'ın geometrik ve fiziksel çalışmalarına geniş bir yer ayrılmıştır. Hayyam'ın, Öklid geometrisine getirdiği eleştiriler ve geliştirdiği yeni yaklaşımlar, modern matematik ve fiziğin temel taşlarından biri olmuştur. Özellikle "Risâletun fi Şerhi Ma Eşkele min Musaderat Kitabi Oklidis" adlı eseri, bu alandaki en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, değerli madenlerin saflığını ölçme üzerine yaptığı deneysel çalışmaları da bilim tarihinde dikkat çeken bir yere sahiptir (s. 23).

Hayyam'ın en büyük başarılarından biri olarak gösterilen "Celâli Takvimi", kitabın önemli başlıklarından biridir. Takvimin hazırlanmasında astronomik gözlemlerden ve matematiksel hesaplamalardan yararlanan Hayyam, yıl uzunluğunu olağanüstü bir doğrulukla hesaplamıştır. Bu çalışmanın, Batı'da Gregoryen Takvimi'nin hazırlanmasında dolaylı bir etki bıraktığı düşünülmektedir (s. 24).

Kitabın (s. 35-118) bölümleri arasında toplamda 251 adet rubainin, Farsçadan Türkçeye çevirilerine yer verildiği görülmektedir. Rubailer, Farsça orijinalleriyle birlikte sunularak okura hem dilsel hem de kültürel bir derinlik kazandırmaktadır. Aşk, ölüm, yaşam, evren ve kader gibi evrensel temaları ele alan bu şiirler, okuyucuyu hayata dair derin bir sorgulamaya davet etmektedir. Hayyam'ın rubailer, yalnızca bir şairin duygusal ifadeleri değil, aynı zamanda bir filozofun insanlık ve evren üzerine düşüncelerinin bir yansımasıdır.

Yazar, rubailerde sıkça kullanılan şarap metaforunun dünyevi hazların ötesinde, tasavvufi bir arayışı simgelediğini vurgular. Hayyam, bu imgeler aracılığıyla okuyucularına kendi varoluşlarının anlamını sorgulatır. Rubaileri, onun düşünsel dünyasının en çarpıcı yansımalarından biridir ve bu şiirler sayesinde Hayyam'ın hem estetik hem de felsefi boyutları derinlemesine keşfedilebilir.

Kitabın son bölümlerinde, “Farsça Rubailer Fihristi” ve “Türkçe Rubailer Fihristi” yer almaktadır. “Farsça Rubailer Fihristi” (s. 119-127), rubai numaralarıyla birlikte rubailerin ilk dizelerine yer verirken, “Türkçe Rubailer Fihristi” (s. 134) ise önce rubainin ilk dizesini, ardından rubai numarasını içerecek şekilde düzenlenmiştir. Eser, “Bibliyografya” (s. 135-136) bölümüyle son bulmaktadır.

Bu eseriyle Ömer Hayyam'ın düşünce dünyasına bir köprü kuran Prof. Dr. Ali Güzelyüz, tarihsel kaynakları titizlikle inceleyerek Hayyam'ın bilimsel ve edebî katkılarını geniş bir perspektifte ele almıştır. Yazarın samimi ancak akademik bir üslupla kaleme aldığı bu eser hem alanında uzmanlara hem de genel okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Bu yaklaşım, okuyucunun Hayyam'ın çok yönlü kişiliğini ve eserlerini daha derinlemesine anlamasına olanak tanır.

“Ömer Hayyam: Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubaileri”, Ömer Hayyam'ı yakından tanımak isteyen herkes için bir başucu kaynağıdır. Hayyam'ın evrensel mesajları, yalnızca kendi dönemine değil, günümüz insanına da ışık tutmaya devam etmektedir. Güzelyüz'ün bu eseri, rubailerin edebî ve felsefi derinliğini keşfetmek isteyen okurlar için bir rehber niteliğindedir.

Kaynakça

GÜZELYÜZ, Ali. (2020). *Ömer Hayyam: Hayatı, Düşüncesi, Eserleri ve Rubaileri*, İstanbul: Demavend Yayınları.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.